

Данченко К.М.,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та ОРД
Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ

Актуальні проблеми визначення поняття покарання та його значення для регулювання суспільних відносин

Згідно чинного Кримінального Кодексу України : «Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого» (ч. 1 ст. 50 ККУ) [1]. Виходячи з такого визначення і поданих в ньому ознак кримінальне покарання є заходом примусу, а тому навіть наявність такої обставини як з'явлення із зізнанням (ч.2 ст. 66 ККУ) не змінює даного факту. Оскільки це ще не означає, що особа готова добровільно відбувати покарання за вчинене протиправне діяння, хоча добровільно віддає себе в руки правосуддя. Радше добровільно віддаючи себе в руки правосуддя, особа має надію на те, що до неї покарання застосовуватися не буде, а у випадку призначення покарання може сприйняти його досить негативно. Навіть якщо зізнавшись у вчиненому протиправному діянні, особа готова прийняти будь-яке покарання за вчинене, навряд чи можна розцінювати це як прояв вільної волі індивіда, оскільки це все ж обумовлено усвідомленням того, що кара буде переслідувати особу довше, коли вона на волі, ніж коли вона вже буде відбувати покарання. Більше того, особа, яка з'явилася із зізнанням, вважає, що вона вже відбула своє покарання добровільно, а, отже, і виправленню не повинна підпадати, так як вона вважає, що її дії є правильними. Прикладом тут може слугувати герой роману Ф. Достоєвського «Злочин і покарання» Родіон Раскольников, який добровільно та із радістю сприймає покарання як вирішення внутрішнього морального конфлікту, як заспокоєння хворої душі, де в майбутній праці та стражданні він вбачає порятунок, який сприятиме покаянню та спокутуванню за вчинене[2].

Тому безперечним залишається той факт, що покарання є примусом однією стороною іншої сторони, і ця ознака, по-перше, є характеристикою самого покарання, а по-друге, враховуючи значну роль покарання в кримінальному праві, дає уявлення про сутність кримінально-правового механізму в цілому. В той самий час примус присутній і в інших сферах (економічній, політичній, культурній, релігійній та ін.) людського буття, а тому це заставляє шукати ознаки, що є притаманними винятково для кримінального покарання.

По-друге, сьогодні покарання в Україні застосовується від імені держави, тобто примус має державний характер і відображає відношення суспільства до певних форм поведінки в ньому. Тому словосполучення «від імені держави» передає офіційно-владний характер цього виду соціального впливу, а тому не можна стверджувати, що покарання застосовується від імені всього суспільства, оскільки особа, яку покарано, є частиною цього суспільства, а тому не може покарати себе самостійно – отже покарання є примусом. У Конституції України (ст. 3) зазначається, що головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, і примус, який застосовується у вигляді кримінального покарання на виконання зазначеного обов'язку, природно повинен виходити зі сторони держави. За Конституцією України (ст. 19), ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, тому ст. 55 Конституції України передбачає, що права й свободи людини і громадянина захищаються судом, і ці права й свободи можуть бути обмеженими (ст. 64) лише у випадках, передбачених Конституцією України [3]. Саме такий випадок передбачено у ст. 63 Конституції, де вказується, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина за винятком обмежень, визначених цивільним законодавством, вироком суду, умовами виконання того чи іншого покарання. Зокрема, цивільне законодавство не містить обмежень майнових, авторських і винахідницьких прав засудженого, його права успадкування тощо. Праця засудженого організовується з додержанням правил охорони праці і техніки безпеки, встановлених трудовим законодавством. Однак чим суворіша міра покарання, тим більше обмежуються права засудженого. Так, окрім основного, суд може призначити додаткові покарання (відповідно до ч. 4 ст. 52 КК України до основного покарання може бути приєднане одне чи кілька додаткових покарань), які накладаються на засудженого додаткові обмеження в правах. На засудженого до позбавлення волі не поширюються гарантії недоторканності житла і таємниці листування, обмежується право користування коштами, цінностями, деякими предметами побутового вжитку. Ця категорія засуджених не може користуватися правом вільного переміщення територією країни, вибору місця проживання тощо. Ця ознака відтворює і ті положення Конституції України (ст. 124), згідно з якими правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, де лише суд визначає індивідуальну ступінь тяжкості кожного конкретного злочину, уточнюючи при цьому його законодавчу оцінку.

Вказівка в законі на державний характер кримінального покарання, окрім теоретично-ідеологічного, має ще й практичне значення. В основному, це дозволяє відмежувати кримінальне покарання від інших заходів впливу, в тому числі від міри виховання. Однак слід відзначити, що КК України оперує терміном «покарання», але ніколи не вказує на те, що воно є кримінальним, тобто якщо аналіз обмежити тільки правовою сферою, то таке висловлювання є правильним, адже закон не знає інших покарань, окрім кримінальних (наприклад, в інших галузях права використовуються інші терміни, такі як «адміністративне стягнення»).

Однією з особливостей норм права порівняно з іншими соціальними нормами є те, що їх реалізація забезпечується примусом з боку держави. Для забезпечення охорони правопорядку, суспільних інтересів, прав та свобод людини та громадянина держава, застосовує таку міру примусу, як кримінальне покарання. Особливістю цього виду примусу є те, що покарання відрізняється своїм особливим значенням, цілями застосування та правовими наслідками, а також тим, що воно застосовується безпосередньо від імені держави.

Виходячи з цих особливостей зміст кримінально-правової політики у сфері покарання в регулюванні суспільних відносин визначається принципами, роллю і функціями кримінального покарання в забезпеченні відповідно до ст.3 Конституції України безпеки людини, як одні із найвищих соціальних цінностей у державі. Реалізації цих завдань відбувається на основі кримінально-правових норм. Як слушно зауважує В. Навроцький, право – це інструмент суспільства, а закон – держави; кримінальне право виражає уявлення

суспільства про злочинність, караність і суміжні поняття, а закон – вимоги держави у цій сфері [4, с. 20–23]. Проте тут варто зауважити, що і на законодавчому, і на правозастосовчому рівні джерелом негативної оцінки злочину і злочинця є держава. Разом з тим, держава не є вільна в своїй оцінці, згідно з природнім правом вона тільки реалізує повноваження, якими її наділили громадяни, передавши їй частину своїх природних прав на захист від посягань на основні умови їх існування. Реалізуючи кримінально-правову політику в сфері покарання держава захищає систему цінностей і інтереси законослухняної частини суспільства. Звичайно, що держава маючи свої власні інтереси корегує цю систему цінностей, але відходити від неї далеко вона не може. Тому покарання можна розглядати як спосіб доведення до засудженого існуючої системи цінностей і приведення його суспільної поведінки у відповідність до цих цінностей.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України Закон від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Достоевский Ф.М. Преступление и наказание: Бедные люди: Романы; Дядюшкин сон: Повесть – М., 983 – 400с.
3. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show>
4. Навроцкий В. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В. Навроцкий // Право Украины. – 2011. – № 9–10. – С. 23.